

p rob lemi

Mihalj Szentmartoni

EJELIGI02NA ZRELOST

UVOD

Psiholog se nužno nade zatečen kad odluči pisati o religioznosti. Unatoč tome, naime, što je religija jedan od najopćenitijih ljudskih fenomena — ili možda upravo zbog toga — naše razumijevanje religioznosti, napose psiholoških procesa koji stoje iza tog fenomena, vrlo je ograničeno. Razlog tome nije nedostatak studija i istraživanja na tom području, naprotiv, postoji mnoštvo informacija i pozitivnog materijala o religioznom doživljavanju. Glavni je problem, čini se, nepostojanje adekvatnog teorijskog okvira u koji bi se mogao jednoznačno ugraditi sav postojeći materijal, sva akumulirana evidencija.* Stoga moramo priznati s Brownom: premda psiholozi mnogo studiraju religiju, mi zasad ne možemo reći što čini čovjeka religioznim.^ Drugi razlog nesigurnosti psihologa pred problemom religioznosti jest multidimenzionalni karakter religioznog fenomena. Faktorska analiza, naime, otkriva pet dimenzija u onome što se obično naziva religioznost. Te su dimenzije: religiozna vjerovanja (ideološka dimenzija), religiozni čini (ritualna dimenzija), religiozna osjećanja (iskustvena ili eksperijencijalna dimenzija), religiozno znanje (intelektu-

1 SCOBIE, G. E. W., *Psychology of Religion*. London: Batsford Ltd., 1975, str. 7.
* BROWN, L. B. (Ed.), *Psychology and Religion*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1973, str. 14.

alna dimenzija) i religiozna prožetost (konsekvencijalna dimenzija).* Teško je, ako je uopće moguće, zahvatiti sve te dimenzije u jednom pristupu pa stoga svaki eksperiment daje samo fragmentarne rezultate.

U ovom razmišljanju o religioznoj zrelosti ograničit ćemo se na ono što američka literatura naziva »religious attitude«, a naši to autori obično prevode sa »religiozni stav«. Stav se općenito može definirati kao perceptivna orijentacija i spremnost na odgovor u odnosu prema određenom objektu ili klasi objekata." Religiozni stav je, prema tome, čovjekova usmjerenost i spremnost da u odnosu prema sebi i svijetu reagira u kategorijama svoje religije. Čini se da u hrvatskom sama riječ »religioznost« može izraziti onaj smisao što ga nastoji izreći »religiozni stav«, budući da uključuje u sebi onaj subjektivni elemenat što ga distingvira od religije kao objektivne stvarnosti. Stoga ćemo alternativno upotrebljavati ta dva izraza, tj. religiozni stav i religioznost. Nemamo, dakle, ovdje nakanu ulaziti u metafizičke i teološke aspekte religije. I kriteriji zrelosti bit će smješteni u tako reducirani pojam religioznosti.

Religioznu zrelost promatrat ćemo pod dva vida: razmotrit ćemo *ulogu* koju igra religioznost u životu pojedinca pa će nam kriterij zrelosti biti funkcija religioznog stava; zatim ćemo svratiti pažnju na motivacijsku pozadinu religioznog stava: po tom kriteriju razlikovat ćemo iznutra diktiranu religioznost nasuprot iznutra slobodno prihvaćenoj i življenoj religioznosti. Na kraju ćemo pokušati da ukratko opišemo neke karakteristike zrele religioznosti.

3 SCOBIE, o.c. str. 65. Jasan i pregledan opis pojedinih dimenzija daje MÖBERG, D.O., *Religiosity in Old Age*. In BROWN, o.c., str. 187.

* EYSENCK, H. J. (Ed.), *Encyclopedia of Psychology*. London: Search Press, 1972, Vol. I, str. 95. Za alternativne definicije vidi: McGUIRE, W. J., *The Nature of Attitudes and Attitude Change*. In LINDSEY, G. and ARONSON, E. (Eds.), *The Handbook of Social Psychology*. Vol. III, Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1969, str. 142. Autor zapravo preuzima Allportovu definiciju, koja je nekako postala klasična: »Stav je mentalna ili neurološka spremnost na odgovor, organizirana putem iskustva, koja vrši direktivni ili/i dinamički utjecaj na mentalne i fizičke aktivnosti.« No sam Allport ima i jednu mnogo kraću definiciju: stav je usmjerenost na akciju. (Vidi npr. u prijevodu: *Sklop i razvoj ličnosti*. Beograd: Kultura, 1969, str. 446). ZVONAREVIC, M. u svojoj *Socijalnoj psihologiji*, Zagreb: Skokka knjiga, 1976, str. 246. polazeći od Morganove definicije predlaže ovakvu formulaciju: »Stav je stečena tendencija da se reagira bilo pozitivno bilo negativno prema osobama, objektima ili situacijama izvan nas, bilo prema vlastitim osobinama, idejama ili postupcima.« Ova definicija dobro uočava bitne elemente stava, šteta što je nespretno stilizirana.

FUNKCIJA RELIGIOZNOG STAVA KAO TEST ZRELOSTI

Četiri funkcije jednog stava

Svaki stav može služiti različitim ciljevima u čovjekovu životu, može vršiti različite funkcije na različitim nivoima. Upotreba stava u te funkcije je više-manje nesvjesna. Većina teoretičara prihvaća Katzovu podjelu, prema kojoj svaki stav može imati četiri funkcije:[^]

— *utilitarnu funkciju* ima stav kad služi postizanju nekih prednosti, odnosno izbjegavanju kazni ili neugodnosti, npr. prihvaćanje nazora grupe u svrhu izbjegavanja odbačenosti ili diskriminacije;

— *obrambenu funkciju* ima stav kad osoba pomoću njega brani sebe od priznavanja nekih neugodnih istina bilo o sebi, bilo o vanjskom svijetu. Drugim riječima, stav se ne prihvaća zbog karakteristike objekta u pitanju, nego zbog rješenja određenih unutarnjih konflikata.

— *spoznajna funkcija* dolazi do izražaja kad stav služi boljem snalaženju u složenim problemima svijeta i života. Stav je ovdje za pojedinca ono što je teorija za empirijsku znanost. Kao što, naime, svako kategoriziranje i poopćenje, tako i stav služi pojednostavnjenju slike svijeta i na taj način služi kao smjernica za snalaženje u novim situacijama. Ovamo spadaju sve stereotipije, npr. »Grci će te prevariti gdje god mogu.«

— *izražajna funkcija* stava odnosi se na onu situaciju kada stav služi kao izražaj čovjekovih vrednota. Rokeach i drugi drže da je to hijerarhijski najviša funkcija.®

Da bismo lakše shvatili opisane funkcije, uzmimo kao primjer stav koji se obično naziva altruizam i promotrimo ga u njegovim različitim funkcijama. Netko može pomoći drugome samo zato da bi zbog toga dobio priznanje: to je utilitarna funkcija. Može vršiti karitativnu ili drugu socijalnu aktivnost zbog toga da bi na taj način kompenzirao svoj tajni osjećaj manje vrijednosti; u poziciji dobročinitelja, naime, on se osjeća

« KATZ, D., *The Functional Approach to the Study of Attitude*. In FISCHBEIN, M. (Ed.), *Readings in Attitude Theory and Measurement*. New York: Wiley, 1967, str. 461; usp. također EYSENCK, o.e., str. 96., gdje se donosi McGuireova podjela funkcija pod sljedećim imenima: utilitarna, ekonomska, izražajna i ego-obrambena funkcija.

« ROKEACH, M., *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco: Jossey-Bass, 1972, str. 132.

superiornim nad onima za koje nalazi da su ispod njega na socio-ekonomskoj skali: tu je altruizam u funkciji samoobrane. Ako svoj stav pretvori u sistem i izgradi teoriju, npr. da na svijetu postoje samo dvije grupe ljudi, izrabljivači i izrabljivani, ili ga razradi kao teologiju oslobođanja, onda njegov altruistički stav služi kao nazor na svijet, ima spoznajnu funkciju. Konačno, taj stav može biti i autentičan izražaj centralne vrednote dotične osobe tako da postane životno usmjerenje, možda čak zvanje kao u slučaju majke Terezije: onda je altruizam u funkciji izražaja vrednote.

Svaki stav, kako smo upravo vidjeli, može ispuniti bilo koju od tih funkcija, odnosno sve četiri istodobno. U daljnjem razmišljanju nastojat ćemo dokazati da se i religiozni stav može upotrebljavati na svakom nivou, tj. može vršiti bilo koju od nabrojanih funkcija u životu religioznog čovjeka. Možemo već sada reći da su te funkcije ujedno i mjera religiozne zrelosti. Razlika između nezrele i zrele religioznosti jest upravo u ovome: prva se upotrebljava, druga se živi.

Funkcije religioznog stava

1. *Utilitarna funkcija*

Općenito govoreći, religioznost u službi karijere ima za osobu utilitarnu funkciju. Jedna varijanta te funkcije je upotreba religioznosti u svrhu prilagođavanja. Pohađanje crkve ili, općenito: očitovanje religioznosti zbog sačuvanja mira u obitelji — koliko god bila plemenita nakana s obzirom na obiteljsko jedinstvo — od strane subjekta ostaje samo korištenje religioznosti u svrhu prilagođavanja. Takva religioznost ne znači uglavnom ništa u životu pojedinca, ona ostaje na rubu ličnosti, katkad samo nužno zlo, zahtjev društvene prilagodbe. I time bismo mogli i zaključiti tu funkciju jer se radi o vrlo primitivnim oblicima religioznosti. No religioznost se na ovom stupnju može upotrebljavati i na podsvjesnom nivou u svrhu gratifikacije nekih inače socijalno neprihvatljivih nagona, bazičnih potreba. Takva utilitarna funkcija religioznosti možda i nije tako rijetka pojava kako bi se na prvi pogled mislilo. Gotovo svaki penitent je već naišao na nekog ispovjednika koji upravo terorizira i muči svoje penitente. Koliko god to izgledalo katkad dobronamjerno, obučeno u ruho savjesnosti, ti ispovjednici na taj način nerijetko samo abreagiraju akumuliranu agresivnost ili bar zadovoljavaju svoju bazičnu potrebu za dominacijom. Prije nego što prijeđemo na slijedeću funkciju, recimo još samo to da klasičan primjer upotrebe religioznosti utilitarne funkcije nalazimo već u Evanđelju: Krist osuđuje farizeje, koji u ime svoje religioznosti oduzimaju ono što bi po pravdi morali dati svojim roditeljima (Mt 15,4-6).

2. Obrambena funkcija

Kao što svaki drugi stav, tako i religioznost može služiti očuvanju pozitivne slike o sebi. Ta pozitivna slika o sebi može biti ugrožena izvana, od objektivne stvarnosti koja se pojavljuje kao prijeteća i strašna sila. Pojedinaac tada bježi u svijet religioznosti, koji mu se zbog tko zna kakva razloga pričinja svijetom bez problema. Ali pozitivna slika o sebi može biti ugrožena i iznutra, od vlastitih podsvjesnih, neriješenih konflikata. Lijek za te unutarnje probleme može se također tražiti u religioznosti. Čini se da se upotreba religioznosti u smislu bijega od stvarnosti očituje u dva tipična nazora: u utopiji i u geto-mentalitetu.

Utopija. Ima ljudi — vjerojatno ih poznajemo ne malen broj u našim sredinama — kojima je religija »ničiji otok«, neka druga stvarnost, svijet odvojen od ovog našeg svijeta. Oni bježe u taj drukčiji svijet kad ih bije život, kad su se razočarali u ljudima, kad nemaju rješenje za neke važne probleme. Njihova religijska mašta konstruira tada svijet bez konflikata, bez borbe, bez smicalica. Gotovo svaki čovjek upotrebljava povremeno religioznost u tom smislu, u časovima kad doživi svoje granice. Ali ako religioznost za njega ima samo tu jedinu funkciju, ili ako postaje trajan stil rješavanja problema, ne može se nazvati zreloom. Često čitamo tužbe ljudi: molio sam se, ali me Bog nije uslišao, neću se više moliti. Takve su izjave znak da je religioznost upotrebljavana u smislu utopije. Molitva je za takve ljude čarobni štapić koji jednim dodirrom pretvara svijet problema u ružičastiju stvarnost, a Bog je činovnik, čija je dužnost zadovoljiti njihove molbe. To su, nadalje, oni ljudi koji imaju gotova rješenja za sve probleme ovog svijeta u obliku religioznih aksioma, pobožnih formula, stereotipnih izreka.

Geto-mentalitet je drugi način upotrebe religioznosti u svrhu bijega od stvarnosti. Obično se upotrebljava kao obrana protiv drugih ljudi. Bili su poznati religiozni geti Iraca-katolika u SAD, koji su se na taj način kušali suprotstavljati ekonomski jačim protestantima. Čovjek geto-mentaliteta dijeli svijet na dva tabora: mi i oni drugi, sveti i zli, odabrani i odbačeni. To je u stvari vječna hereza svih religija. U višem, rafiniranijem obliku javlja se kao elitizam. Geto-mentalitet može proizlaziti i iz tajnog osjećaja inferiornosti, u tom slučaju svijest »mi odabrani« u stvari je obrambeni mehanizam zvan nasuprotna formacija. Takav čovjek ima zapravo tjeskobu odbačenja. Čini se da je ovdje u igri jedan sasvim apsurdan podsvjesni dinamizam. Ta svijest »mi odabrani« služi kao obrana i od samog Boga. Njena poruka mogla bi se izreći ovako: »Ja sam grešnik, vrijedan odbačenja; da stojim sam pred Bogom, on bi to i učinio. Ali tolike nas neće moći odbaciti, tko će mu onda ostati?« Možda je to jedan od razloga za puno jače razvijeniji mi-osjećaj kod protestanata nego kod katolika. Time zapravo već dotičemo upotrebu religioznog stava

u svrhu razrješenja nekog unutarnjeg konflikta. U toj funkciji religioznost se i opet očituje u dva tipična oblika: kao prozelitizam i kao slijepa ortodoksija.

Prozelitizam je nastojanje da se silom pridobiju ljudi za vlastitu stvar. Danas nekako raste broj nametljivih sektaša koji upravo fanatički nastoje pridobiti ljude. Pokretač takve aktivnosti je unutarnja tjeskoba. Fanatik nema u sebi temeljnu svijest identiteta, nego je dobiva od pripadanja svojoj zajednici, grupi. Pripada li dotičnoj grupi, nalazi se na dobrom putu, sigurno će se spasiti. To je magija pripadanja: spasenje je osigurano samom pripadnošću. A što više ima onih koji »pripadaju«, onih koji dijele isto mišljenje, to je veća i njegova sigurnost da se nalazi na dobrom putu, dosljedno, umanjuje se i tjeskoba koja se rađa iz nedostatka vlastitog identiteta.

Slijepa ortodoksija je također religiozni fenomen u službi razrješenja unutarnjeg konflikta, tjeskobe. I borbeni konzervativizam spadao bi ovamo. Takav čovjek također izvana osigurava svoj identitet i tako reducira tjeskobu, ali ovaj put ne od magije pripadanja, nego od magije propisa: rigorozno i slijepo, kadšto iracionalno obdržavanje pravila i rituala rješava ga osobne odgovornosti. Svoju religioznost veže uz vanjske svete i nepromjenljive forme i njihovim obdržavanjem nadomještava nedostatak identiteta. »Kad netko nema karaktera, mora sebi dati metode« — reče Camus u »Padu«. — I ovdje prepoznajemo, dakle, problem nedostatka vlastitog identiteta, koji, čini se, postaje glavnim psihološkim problemom modernog čovjeka.

Kad je već riječ o identitetu, htjeli bismo ukratko upozoriti na još jednu opasnost u vezi s obrambenom funkcijom religioznosti. Radi se o slučaju kad religioznost postaje lijek za nezreli seksualni identitet. Kad se raspravljalo o tome hoće li rediti žene za svećenike ili ne, mogle su se čuti i ovakve reakcije: »Budu li redili žene, ja napuštam svećeništvo.« To je u biti sasvim autistična reakcija, ono što autori nazivaju autističkom projekcijom u situaciji primjene projektivnog testa. Ti ljudi vjerojatno nisu bili svjesni implikacija svojih reakcija: oni vide u religiji, konkretno u svećeništvu, svijet bez seksa, područje gdje nema opasnosti da će njihova muškost zatajiti. S time se slažu rezultati jednog istraživanja L. M. Rulle i njegovih suradnika s Psihologijskog instituta sveučilišta Gregorijane: ZZ^o svih svećenika i redovnika u SAD u svojim podsvjesnim motivacijama za izbor tog zvanja imali su i faktor seksualnosti.[^] Da ne bude nesporazuma: ne tvrdimo da su svi ti ljudi odabrali svećeničko ili redovničko zvanje isključivo kao bijeg od seksa, ali je dobro uočiti i priznati da i taj faktor postoji i da igra određenu ulogu pri takvom izboru. Ne-

[^] Prema usmenom saopćenju autora.

priznavanje toga može imati dalekosežnih posljedica za kasniji uravnoteženi psihički razvoj. To vrijedi i u širem vjerničkom kontekstu: većina ljudi vidi u religiji svijet bez seksa, što je često izvor određenog rascjepa u psihi religioznih ljudi. Još i danas mnogi vjernici ispovijedaju svoj normalan seksualni život: jednostavno nisu u stanju pomiriti i sintetizirati te dvije dimenzije ličnosti: seksualnost i religioznost.

3. *Spoznajna funkcija*

Religija se na ovom nivou upotrebljava u ulozi nazora na svijet. Kod većine ljudi, čini se, to je najviši nivo, do kojega stižu u svojoj religioznosti. U životu takvog čovjeka religija znači ono što hipoteza u istraživanjima znanstvenika: orijentaciju u šumi problema. Religija kao nazor na svijet pruža čovjeku više-manje zadovoljavajuće odgovore na pitanja smisla života te, pojednostavnjujući stvarnost, služi kao putokaz za nove situacije. Ukratko, ona postaje filozofija života. To nipošto nije po sebi negativno. Naprotiv, jedna je od karakteristika zrele osobe upravo to da ima takav nazor na svijet, filozofiju života.⁸ Religija je jedan od najčešće upotrebljivanih nazora na svijet, ali nije jedino mogući. Međutim, ukoliko religioznost ostaje samo na tom nivou, u toj funkciji, ona se ne može nazivati zreloom religioznošću, jer je još uvijek samo upotrebljavana, dakle sredstvo, a ne življena, sveobuhvatna dinamička sila.

Nažalost, bez pretjerivanja možemo ustvrditi da i mnogi svećenici i teolozi upotrebljavaju religioznost samo na tom nivou. Možemo zamisliti teologa koji mnogo toga »zna« o Bogu, a da uz to možda ozbiljno i ne vjeruje u njega. Kod čovjeka kome je religioznost svjetonazor postoji opasnost da se takva religioznost otuđi, da se odijeli od cjeline njegove ličnosti i ne prožme ostale dimenzije njegove osobe, npr. osjeća je, praksu. Drugim riječima, svodi se na samo intelektualnu dimenziju. Zbog toga se ne može smatrati zreloom religioznošću. Druga opasnost tako upotrebljavane religioznosti jest da intenzivno razmišljanje postane udoban supstitut za doživljaj. Misao o Bogu na taj način postaje bezlična, apstraktna. Srce ne slijedi više bravure razuma. Stoga znainje ne može biti mjera religioznosti.

4. *Izražajna funkcija*

Religiozni stav može se smatrati zreloom ako je izražaj centralne vrednote osobe. Pojedinac prihvaća i živi religiju bez obzira na dobitak ili

8 Usp. ALLPORT, G.W., *Pattern and Growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961, str. 294. i dalje.

cijenu u određenom momentu. Na karakteristike takve religioznosti vratit ćemo se kasnije.

MOTIVACIJSKA AUTONOMIJA KAO TEST ZRELOSTI

D o m i n a c i j a s u p e r e g a

Drugi kriterij za određivanje zrelosti religioznog stava jest njegov unutarnji dinamizam. Razlikovat ćemo s jedne strane iznutra diktiranu religioznost, a s druge strane iznutra slobodno življenu religioznost. Tu razliku možemo opisati po ulozi koju ima superego nasuprot autonomnoj savjesti. Religioznost koja je pod dominacijom superega infantilna je, nerazvijena i nezrela; a religioznost vođena po savjesti slobodna je, fleksibilna i zrela.

Ne upuštamo se u diskusiju o pojmu i nastajanju superega. Prihvaćamo jednostavno činjenicu da postoji infantilni oblik savjesti koju zbog jednostavnosti označujemo iz psihoanalize posuđenim izrazom »super-ego«. Sasvim ukratko, superego je ovdje shvaćen kao infantilni oblik savjesti, nastale interiorizacijom roditeljskih zapovijedi i zabrana i služi kontroli nagonskih impulsa. A savjest ćemo vrlo široko označiti kao zov terminalne vrednote. Glaser u paralelnim stupcima uspoređuje bitne razlike između superega i zrele savjesti.⁹

S u p e r e g o

zahtijeva da se učini nešto u svrhu stjecanja priznanja; pokretač je strah od gubitka ljubavi;

introvertiran: tematski centar je osjećaj vlastite vrijednosti;

statičan: ne razvija se, ne uči, nije sposoban kreativno se prilagodavati nego samo ponavlja osnovnu zapovijed iz prošlosti;

okrenut prema autoritetu: slijedi zapovijed interioriziranog glasa autoriteta;

S a v j e s t

zove na djelovanje koje je uvijek u službi drugih;

ekstrovertirana: tematski centar je vrednota koja zove, vlastita vrijednost je drugotna;

dinamična: svjesna je i osjetljiva na vrednotu, zbog toga se kreativno prilagođuje novim situacijama;

okrenuta prema vrednoti: vidi vrednotu koja zove i odgovara na nju bez obzira na to da li je to naređeno ili nije;

⁹ GLASER, J.⁹. (S.J.), *Conscience and Superego*. In HEANEY, J.J. (Ed.), *Psyche and Spirit*. New York: Paulist Press, 1973, str. 41. i dalje.

okrenut prema prošlosti: prvotno se brine za to kako da izbriše osjećaj krivnje, kako da se iskupi od prošlih prijestupa;

insistira na kazni kao načinu zadovoljstine;

nagle promjene ga karakteriziraju: iz skrajnje izolacije i osjećaja krivnje upada naglo u prenaplašenu samosvijest s potrebom da se ispovjedi pred autoritetom;

nesklad između osjećaja krivnje i učinjenog prekršaja.

okrenuta prema budućnosti: sposobna je kreativno ugraditi prošlost u sadašnjost koja je otvorena prema budućnosti, tj. novim vrednotama;

uvida potrebu zadovoljstine, ali u smislu restrukturacije budućnosti;

postepeno, ali konstantno se razvija u istom smjeru u svim dimenzijama;

sklad između svijesti krivnje i ponašane vrednote.

Posljedice dominacije superega

Ovdje ne razmišljamo o ulozi moralnog suca superega, odnosno savjesti, nego o posljedicama dominacije jednog, odnosno drugog za čovjekovu religioznost. Opisat ćemo dvije tipične posljedice dominacije superega: distorzija slike o Bogu i zaslijepljenost za istinske vrednote. Oba dvoje igra važnu ulogu u religioznoj zrelosti.

1. Distorzija slike o Bogu

Superego se u svijesti religioznog čovjeka pojavljuje kao Božji glas. Dosljedno, Bog takva čovjeka bit će strogi sudac. Gregory Baum snažnim riječima opisuje to stanje:

»Osoba kod koje superego dominira — a nitko nije u potpunosti izuzet od njegova utjecaja — u sebi nosi svoga tužitelja, suca i mučitelja. Kada takav čuje kršćansku poruku koja naglašava Boga suca, onda projicira svoj superego u to božanstvo i svoju religioznost upotrebljava kao sredstvo podlaganja Božjem sudu, te — a da toga nije svjestan — povećava svoju mržnju na sebe. Kao što smo već toliko puta naglasili, Isus je došao da oslobodi ljude od njihova superega. Bog nije kažnjavatelj, nego osloboditelj.«³

Danas opet naglo raste broj samozvanih proroka, osobito u zapadnim zemljama, no i kod nas ih ima. Na svakom koraku naviještaju blizi smak svijeta, prijete se užasnim katastrofama. Božjim kaznama. A da i ne su-

³ Ibid., str. 44.

dimo te ljude, pitamo se: ne dominira li u njihovoj religioznosti superego pa zbog toga imaju deformiranu predodžbu o Bogu?

2. *Sljepoća za istinske vrednote*

Druga posljedica dominacije superega jest gubitak smisla za prave, istinske vrednote. Superego je, naime, kako smo već vidjeli, okrenut prema prošlosti, prožet osjećajem krivnje i strahovanjem za vlastitu vrijednost. Sve to odvraća pažnju od prave vrednote. Da bi, naime, čovjek mogao percipirati izvanjsku, objektivnu vrednotu, mora napustiti svoju autističku situaciju, tj. okrenutost prema vlastitom svijetu i okrenuti se prema budućnosti. Svaka je religija, a kršćanstvo napose, centrirana na vrednote. Nažalost, mnogi kršćani stalno se gube u sporednim stvarima umjesto da se koncentriraju na bitno. Velik broj vjernika još i danas ispovijeda prekršaj zakona posta kao svoj glavni grijeh, što daje naslutiti da im je to najveća vrednota u njihovoj religioznosti. Altruizam, spremnost na opraštanje kao da i ne postoje kao vrednote kršćanstva, a da o Blaženstvima i ne govorimo. Psihološki gledano, većina naših vjernika slijepa je za istinske vrednote kršćanstva, što implicira dominaciju superega u njihovoj religioznosti. Prvorazredni zadatak stoga svakog vjeroučitelja mora biti odgoj zrele savjesti.

KARAKTERISTIKE ZRELE RELIGIOZNOSTI

Dosad smo uglavnom razmišljali o nezrelim oblicima religioznog stava. No u tim oblicima, odnosno kroz te oblike već se mogla naslutiti narav zrele religioznosti. Promatrajući moguće funkcije religioznog stava, već smo naglasili da zrela religioznost nije upotrebljavana, nego je življena u smislu centralne dinamičke snage, nije, dakle, fragment ličnosti, nego upravo ona sila koja organizira i ujedinjuje ličnost. Uglavnom svi autori koji studiraju religioznu zrelost dolaze do takvog zaključka, premda za opis te razlike između nezrele i zrele religioznosti upotrebljavaju različite izraze. Bertocci, interpretirajući Allporta, tvrdi da religiozna motivacija može biti izvanjska (ekstrinzična) i unutarnja (intrinzična).¹ Dittes razlikuje subjektivno-difuznu od eksplicitno-diferencirane religioznosti.² Al-

¹ BERTOCCI, P.A., *Psychological Interpretations of Religious Experience*. In STROMMEN, M.P. (Ed.), *Research on Religious Development*. New York: Hawthorn Books, 1971, str. 29.

² DITTES, J.E., *Psychological Characteristics of Religious Professionals*. In STROMMEN, o.c.

len i Spilka opisuju tu razliku kao puko pristajanje nasuprot istinskoj angažiranosti.*' Od Allporta dalje zrela se religioznost obično opisuje s četiri karakteristike: diferencijalna globalnost, autonomija, dinamičnost i dosljednost.**

— *Diferencijalna globalnost* izražava sveobuhvatni karakter zrele religioznosti kao organizacijskog principa ličnosti. Drugim riječima, zrela religioznost nije izolirani sentiment, nego način življenja, stil života. To je ono što Pavao kaže da vjernici, što god radili, sve treba da rade u ime Isusovo. Poseban vid te sveobuhvatnosti jest vremenska integracija: zrela religioznost priznaje i prihvaća čovjekovu prošlost i ugrađuje je u sadašnjost, koja je otvorena prema budućnosti.

— *Autonomija*: zrela religioznost nije diktirana iznutra, nije prisiljena, ne veže se na infantilne sadržaje, na neke osnovne zapovijedi interioriziranog autoriteta, nego je u svojoj motivacijskoj organizaciji neovisna. Indikacije za takvu motivacionalnu autonomiju jesu tolerancija prema ljudima drugog uvjerenja i nepostojanje fanatizma.

— *Dinamičnost* kao treća karakteristika zrele religioznosti kaže prije svega da ona nije fiksirana na definitivno izrađene strukture, nego uvijek ostaje otvoreni zadatak pojedinca. Kao takva ona je u biti heuristička, tj. u stalnoj je potrazi za novim i iscrpnijim odgovorima na bitna pitanja; nije statična, nego je u stalnoj napetosti prema višim oblicima spoznaje istine. Ako smo kod autonomije rekli da zrela religioznost nije fanatična, ovdje bismo mogli reći da je ona s obzirom na istinu ipak strastvena. Nadalje, zrela je religioznost dinamična i s obzirom na nova iskustva: svako novo iskustvo nastoji ugraditi u postojeći sistem ili instituciju. Gotovo bismo mogli dodati kao posebnu karakteristiku da zrela religioznost nije aprioristička, nego eksperimentalna, ili bar eksperijencijalna.

Konsekvencijalnost više promatra religiozni stav u njegovim posljedicama: zrela religioznost, budući da nije periferna pojava u čovjekovoj ličnosti, nego upravo centralni organizacioni princip, nužno se prepoznaje u svim područjima njegova života, proteže se na njegov intelekt, čuvstva i akcije. Ona priznaje i preobražava njegove više sentimente: ljubav, kreativnost, slobodu, osjećaj pravde, moral. Ukratko: prisutne su — iako ne kod svakog u istom omjeru — sve one dimenzije koje smo već jednom nabrojili

* ALLEN, R.O. and SPILKA, B., *Committed and Consensual Religion. A Specification of Religious-Prejudice Relationship. Journal for the Scientific Study of Religion*, 1967, 6, 191 si.

** ALLPORT, G.W., *The Individual and His Religion*. New York: Macmillan, 1974, str. 59. i dalje. Usp. također MILANESI, G. e ALETTI, M., *Psicologia della Religione*. Torino: Elle Di Ci, 1974, str. 233, i dalje.

u uvodu: ideološka, ritualistička, eksperijencijalna, intelektualna i konsekvencijalna dimenzija, tj. vjerovanja, praksa, osjećaji, znanje i prožetost.

Tako karakterizirana religioznost, da se izrazimo još jedanput Allportovim riječima, nije više rubna pojava, nego izražaj centralne vrednote i tako omogućuje čovjeku otvorenost prema budućnosti i Apsolutnom. No time se već dotičemo teoloških tema, koje kažu da je čovjek biće nade i eshatologije, pa ne ulaze više u okvire ove studije.

RELIGIOUS MATURITY

Summary

The author analyses two aspects of religious maturity: the various functions of a religious attitude in the life of a person, and the predominance of the superego over conscience.

Just as other attitudes can serve different goals, so also a religious attitude can be used at different levels for different purposes. A utilitarian function, an ego-defence function, a knowledge function and a value—expressive function are discussed separately. Special emphasis is put on the ego—defence function. A Utopian and a ghetto—mentality are recognized as inferior forms of a religious attitude, both are used as escapes from the harsh realities of the world. Proselitism and blind orthodoxy are identified as religious attitudes in service of resolving inner personal problems such as lack of identity and anxiety. A religious attitude can be called mature, if it serves a value—expressive function.

The author finds two basic consequences of the predominance of superego over conscience: distortion of the notion of God and blindness to genuine values. In a superego dominated religion God appears as a judge and a punisher: the person projects the characteristics of his superego. He is also blind to genuine values, because he is preoccupied with himself.

Summarizing the findings of Allport, Bertocci, Dittes, Allen and Spilka and Milanese, the author delineates four characteristics of a mature religious attitude: complexity, autonomy, dynamism and comprehensiveness.